

VASTINE: BATMAN, FALLIBILISMI JA VALISTUSFILOSOFIA

Lennoikkaasti kirjoitetussa katsauksessaan *niin & näin* -lehdessä 4/1995 Heikki Mäki-Kulmala esittää Ilkka Niiniluodon olevan “kulttuurielämämme ponteva Batman”, joka väsymättä taistelee totuuden ja muiden hyvien asioiden puolesta “arvuuttajia” ja “kissanaisia” vastaan.

Vaikka oikeasti pidänkin enemmän lihaa ja verta olevasta John Waynestä kuin lepakkomieheksi naamioituvasta Bruce Waynestä, ajatus itsestäni Batmanin roolissa ei ole aivan vieras. Taiteilija Raimo Puustisen näkemyksellisessä ex librik-sessä istun korkean pylvään päässä suuntaamassa kirjasta loistavaa valokeilaa yli kaupungin. Viitta vain selkään ja lentämään ympäröivän Ilntuparven läpi kohti uusia seikkailuja — siinä on valistusfilosofin tehtävä!

Ilpo Halonen, läheinen työtoverini *Suomen Filosofisen Yhdistyksen* sihteerinä, on puolestaan saanut kuvansa *Dilemma* ry:n painattamaan reippaaseen Robin-paitaan. Siis Ilkka ja Ilpo, Batman ja Robin, mikäpä siinä!

Mäki-Kulmalan karikatyyri kuitenkin ontuu ainakin kahdessa suhteessa. Ensinnäkin Batman on valepukuinen hahmo, joka ilmestyy yön pimeydestä vastustajiensa kimppuun. Minä taas esiinnyin omalla nimelläni, esitän argumenttini julkisilla forumeilla, ja vastustajani ovat käsityksiä ja näkemyksiä, eivät henkilöitä. Tapoihini on kuulunut kiittää niitä, joiden kanssa minulla on ollut mahdollisuus olla stimuloivalla tavalla eri mieltä.

Toiseksi Mäki-Kulmala jättää mainitsematta, että omaan ajatteluuni kuuluu keskeisesti fallibilismi eli teesi kaiken tosiasioita koskevan tiedon epävarmuudesta ja korjattavuudesta. Tämä koskee arkitiedon ohella myös tieteellistä ja filosofista tietoa. Esitän kirjoissani myös vahvoja rajauksia sille, mitä kysymyksiä — mm. uskonnon ja etiikan piirissä — tieteellinen menetelmä ilmeisesti ei kykene ratkaisemaan. Näistä syistä Mäki-Kulmala osuu harhaan yrittäessään tehdä minusta tietoisuskovaisen, jolle Totuus on “uusi nimi vanhalle kunnon Isäjumalalle”. (Sen sijaan Arvuuttaja on todellinen totuususkovainen anti-fallibilisti, sillä hän rankaisee vääristä

vastauksista tuhoamalla.)

Mielestäni on luonnollista, että kriittinen ajattelijana on tiedemyönteinen — onhan juuri tieteen metodisena ihanteena kriittinen itseäänkorjaavuus. Tästä ei kuitenkaan seuraa kritiikitöntä asennetta tieteen nykyisiin tuloksiin tai tieteen asemaan yhteiskunnallisen vallan instituutiona.

Fallibilistina en voi lähteä taisteluun “Totuuden nimissä”, ts. uskottelemalla, että minulla olisi hallussani absoluuttinen totuus jossain erityisessä asiassa tai kysymyksessä. Mäki-Kulmala vääristelee ohjelmaani vihjaamalla esimerkiksi, että mielestäni “K.V. Laurikainen ei millään suostu tulkitsemaan kvanttimekaniikkaa *oikein*” (alkuperäinen kursivointi). En todellakaan väitä tietäväni, mikä on oikea tapa tulkita kvanttimekaniikkaa. Sen sijaan olen mielestäni esittänyt vakuuttavia perusteluja sille, että kvanttimekaniikan indeterminismistä ei voi päätellä Jumalan olemassaoloa. Tämän vastaväitteen julkituominen on myös mielestäni filosofin velvollisuus.

Käsitykseni mukaan fallibilismi voidaan yhdistää kriittiseen realismiin, jossa tiedon rationaalisen oikeuttamisen periaatteet nähdään historiallisesti kehittyviksi, mutta itse totuuden käsite määritellään olennaisesti Tarskia seuraten korrespondenssteorian mukaisesti: totuus on objektiivinen suhde kielen ja todellisuuden välillä. Tällaisen totuuden käsitteen puolustaminen ei ole mikään lepakkomiehen suorittama “hyppy”, tai ongelmallinen yritys vedota käsitteiden “todellisiin merkityksiin”, niin

kuin Mäki-Kulmala uskottelee, vaan sille on tietenkin esitettävä mahdollisimman hyvät eksplikaatiot ja perustelut, kuten filosofiassa yleensäkin. Siitä, miten olen tässä tehtävässä onnistunut, voidaan tietysti olla monta mieltä.

Mäki-Kulmala viittaa kiitettävän laajasti tuotantooni. Hänen yrityksensä kumota totuudenkaltaisuuden teoriani — hyvästä esimerkin valinnasta huolimatta — perustuu kuitenkin väärinymmärrykseen. Kirjani *Truthlikeness* (Reidel, 1987) pääteesejä on se, että totuudenkaltaisuuden mittaaminen on suhteellista kognitiivisiin ongelmiin. Kysymysten muuttuminen ja täsmentyminen kuuluu tieteen dynamiikkaan. Minun teoriani puitteissa ei ole mitään vaikeuksia todeta, että suomalaisten alkuperää koskevien käsitystemme totuudenkaltaisuus on kasvanut viime vuosikymmeninä.

Fallibilismista ei seuraa sellaista latteaa relativismia, jossa “kaikki jää ennalleen” tai “kaikki käy”. On mielenkiintoista, että relativismin puolustajiksi löytyy henkilöitä, jotka tuntuvat tietävän varmuudella, mikä on oikea tulkinta heidän suosikkirelativisteistaan. Itseäni en tunnista siitä kuvauksesta, jonka Mäki-Kulmala antaa relativismikritiikistäni (en tiedä puhuneeni työehtosopimuksista Latourin yhteydessä, enkä leimaa relativisteja subjektivisteiksi). Minun on myös mahdotonta ymmärtää, että englanninkielisissä artikkeleissa esitetty julkinen kritiikki olisi tulkittavissa häpeämättömäksi nyркиniskuksi “vyön alle”.

Mäki-Kulmala siteeraa kirjastani *Järki, arvot ja välineet* (1994) lauseen: “On väärin ajatella ‘frankfurtilaiseen’ tapaan, että välineellinen järki olisi sinänsä paha asia” (s. 61). Sitten hän ojentaa minua: tuskin “frankfurtilaiset” olivat “sellaisia idiootteja, jotka eivät olisi huomanneet että välineellinen järki ja sen normit (esim. vessan vetäminen, ovien avaaminen jne.) todellakin on ‘erottamaton osa myös arkielämän toimintaa’”. Mutta eihän filosofisessa polemiikissa ole kyse siitä, olivatko Adorno ja yksilöidyt kumppanit “idiootteja”, vaan siitä, miten tietyt aiheet ja ideat tulevat esiin heidän filosofisissa opeissaan ja teorioissaan.

Kirjani *Maailma minä ja kulttuuri* (1990) luvussa 12 kerron, kuinka tamperelainen tutkija piti puhetta teknisistä normeista tai “jos-niin-heuristiikasta” riittävänä perusteena rinnastaa minut Hitlerin varusteluministeri Speeriin ja atomipommin isään Oppenheimeriin. Tämä ajattelutaipumus,

jossa välineellinen rationaalisuus näyttäytyy itsessään pahana, juontaa käsitykseni mukaan Frankfurtin kouluun (s. 313). Max Horkheimerin — sinänsä erittäin mielenkiintoisessa, pragmatismia jännittävästi arvostelevassa — teoksessa *Eclipse of Reason* (Oxford University Press, 1947) pannaan välineellisen eli “subjektiivisen järjen” tiliin jokseenkin kaikki modernin maailman pahuudet aina fasismiin saakka. Tunnustusta siitä, että välineellisellä järjellä olisi jokin tärkeä tehtävä arkielämässä (esim. vessan vetäminen), en löydä tästä teoksesta. Viimeisessä luvussa Horkheimer kyllä lyhyesti toteaa, että filosofian pitäisi “yhteensovittaa” subjektiivinen ja objektiivinen järki. Tämä voitaisiin tulkita niin, että välineellistä ajattelua ei hylätä vaan sitä täydennetään muilla rationaalisuuden lajeilla — näinhän itsekin ajattelen. Silti Horkheimer lopettaa kirjansa vaatimukseen, jonka mukaan “sen mitä nykyään kutsutaan järjeksi” (eli juuri välineellisen järjen) “tuomitseminen” on suurin palvelus, jonka järki voi tehdä “valistukselle ja intellektuaaliselle edistykselle”.

Habermasin jätän tässä vaiheessa hiomaan distinktioitan. Häntä koskevassa yhdessä lauseessani on toki tarkentamisen varaa. Totean tässä vain seuraavan: teesi siitä, että instrumentaalinen järki on “patologisesti” ruvennut “kolonialisoimaan” elämismaailmaa, tulee vähintäänkiin uuteen valoon, jos Habermas myöntää, että arkielämämme on jo valmiiksi välineationaalisuuden kyllästämä.

Ehkäpä minun lepakkomiehen roolisani pitäisi olla imarreltu siitä, että *niin & näin* -lehdessä riennetään puolustamaan minun iskuiltani sellaisia maailmankuuluja mestareita kuin Feyerabend, Wittgenstein, Bloor ja Latour. Aikaisemmassa numerossa (1/1995) Päivi Rantanen ehti jo kauhistella sitä, että maan henkistä tilaa koskevassa keskustelussa olen “kiukuttelevasti” ja “uhoten” käyttänyt “vähättelyretoriikan” ja “syyllistämisen” keinoja: kun olen uskaltanut arvostelemaan maan poliitikkoja, erityisesti Esko Ahon hallitusta, olen samalla “polkenut” heidän “puhe- ja toimintaoikeuksiaan”.

Rantanen suosittelee minulle “suostaulannan” sijaan todellisten “näyttöjen antamista”, Mäki-Kulmala taas toivoo minun “hellittävän” Batmanin roolissa. En

oikein tiedä, kenen intressejä he ovat puolustamassa, kun vaativat filosofian siipien leikkaamista ja äänen vaimentamista.

Niin tai näin, minä puolestani aion jatkaa yrityksiäni sellaisessa “järeeän kriittisessä” valistusfilosofiassa, jota päätoimittaja Mikko Lahtinen pääkirjoituksessaan (4/95) peräänkuuluttaa. Erehtymisen riskistä huolimatta meidän filosofienkin on lennettävä niin pitkälle kuin argumentit kantavat. Gotham Cityssä tavataan!

Ilkka Niiniluoto